

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• Година XXI, 2012 • Класик 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• Година XXI, 2012 • Класик 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XXI, 2012 • Класик 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XXI, 2012 • Класик 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• Година XXI, 2012 • Класик 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

Философия

Българско научно-методическо списание
• Година XXI, 2012 • Класик 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
• Година XXXV, 2012 • Класик 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

18

4 – 10 МАЙ 2017 Г.

Хуморът стимулира въображението

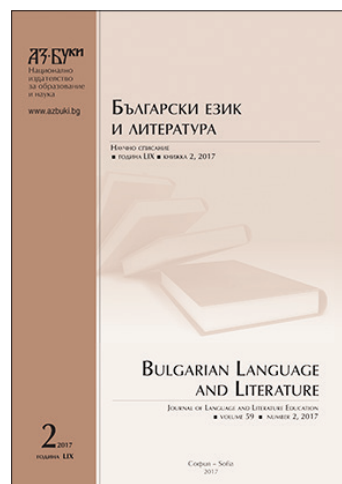
*Откъс от „Създаване на съчинение
по аналогия (върху приказките
за Хитър Петър)“*

Канелия Божинова-Славчева

Медицински университет – Пловдив

Съчиненията по аналогия (нарочани и съчинения по подобие) се използват в началната училищна степен от гледна точка на това, че социокултурният опит на децата е още твърде беден, за да се изисква приложение на подобни логически операции при създаване на собствен текст. Аналогията, като съответствие между неявни признаци на предметите (Bogdanov, 1993: 33), е предимство на метафоричното възприемане на света и провокира творческото мислене. Това е най-иновативният писмен ученически жанр, затова се дообогатява в следващите училищни степени, така че да се подпомогне творческата активност на учениците. „В последно време т.нар. интерактивни методи... се основават на хуманистичната психология, а водеща е идеята, че по-добре се запомня и интегрира в личния опит това, което е емоционално натоварено и преживяно, обвързано с повече активност, „правене на неща“ (Vateva, 2016: 3). Сигнали сме до убеждението, че именно смехът и хуморът позволяват на учениците да бъдат свободни в устната си и писмена реч и да развиват въображението си, без да бягат от повседневието на живота. В тази връзка, пробвахме и нашия експеримент в ОУ „Райна Княгиня“ – Пловдив, с ученици от V „а“ клас с базов учител Петя Динкова (учебната 2014/2015 г.). След обсъждане на фолклорния анекдот за търговеца и след състезание за най-добър разказвач на историите с Хитър Петър децата създават

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.п.н.
Маргарита Георгиева
E-mail: m.georgieva@abv.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
0889 22 04 12
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: bel@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Български език
и литература“,
кн. 2/2017:**

МЕТОДИКА

Контекстуалният подход при формулиране на теми за есе (Проблемно-тематичен кръг за числото в творчеството на Христо Ботев, Иван Вазов и Пенчо Славейков) / *Радослав Радев*

Създаване на съчинение по аналогия (върху приказките за Хитър Петър) / *Канелия Божинова-Славчева*

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Говори се за нещо (опити върху повестта „Чичовци“) / *Стилиян Стоянов*

Читателят екран. Постмодерната знаковост в разказа „Царамбука“ от Йордан Радичков / *Иван Велчев*

Св. Климент Охридски в регионалната литература и история: един съвременен „разказ“ за пренасяне на мощи / *Елена Азманова-Рударска*

Фигурата на св. Климент Охридски в българската и в македонската книжнина от епохата на Възраждането / *Евелина Джевиевца*

ОПИТЪТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Бай Ганьо и бай Кольо – модели на поведение в българския живот в края на XIX век / *Константин Бечев*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

Дни на българския език и култура – Форли (Италия), 6 – 8 април

Лекторатът по български език, литература и култура във Форли, Италия – поглед отвътре / *Ласка Ласкова*

„Живеем в общество, в което е немислимо да се капсулираме“ (Интервю с Гергана Христова, съосновател на Езиков и културен център „ТУК БЪЛГАРИЯ“ и директор на българското училище – Милано, Италия) / *Мая Падешка*

РЕЦЕНЗИИ И ИНФОРМАЦИЯ

Политическият двойствен език в медиите / *Владимир Досев*

съчинения по аналогия – приказки за народния сладкодумец. Работи се по следния модел:

1. Типологични аналогии.
2. Аналогии, близки до първообраза.
3. Фантастични аналогии.
4. Социални аналогии.
5. Нравствени аналогии.
6. Емоционални аналогии.
7. Аналогии на отсъстващото.

От 21 съчинения само три са без заглавия (на две момчета и едно момиче). Само единият текст е кратък, но също е с интересна история – състезание между Хитър Петър и Крали Марко – умът и силата (Иван Даражанов). Момчешката психология се голява в агресивния финал: „Хитър Петър казал, че може да говеде звездите от небето на земята. Ударил Крали Марко по очите и тогава Марко признал за по-силен Хитър Петър“. Учениците имат афинитет към поучителните приказки за Хитър Петър, към обобщените **заглавия**, въпреки че са най-трудни, но издават уменията на децата да синтезират пословиците във фолклорните жанрове, което е успешен трамплин към интерпретативните жанрове в по-горните класове. „Умният отговор“, „Хитър Петър на път“, „Златната река“, „Рибарите“, „Сто мояги бой“, „Халвата“, „Чуден сън“, „Пияното магаре“. Членуването акцентира върху предмета на разказване.

Следват дихотомни озаглавявания: „Хитър Петър и крадецът“, „Хитър Петър и кръчмарят“, „Хитър Петър и Вальо Златаря“. Те още в началото разделят героите опоненти. Съобщителните изречения в заглавията са най-лесни за създаване – резюме на случката, но и те изискват доза обобщителност и творчество: „Хитър Петър дава урок“, „Хитър Петър и разходката в мола“.

По втория вид **анalogии, близки до първообраза**, по-малката част от съчиненията се приближават до оригиналите, но не ги копират, а ги разработват творчески. Първообразът на ученическата приказка „Хитър Петър и кръчмарят“ (Елена Добрева) е „Показал магарията си“ (по Сава Попов). Най-достъпният начин е да се сменят героите и ситуацията. На Конския Великден се събират селските първенци – гаскалът, кръчмарят и чорбаджията. В ученическата интерпретация сред селските първи люде отсъства свещеникът, но е добавен кръчмарят (спазва се „свещената“ троичност). Удвояват се носителите на материалното. И двата варианта са с композиция „приказка в приказката“ – Хитър Петър разказва поучителната история за царя, знаещ езика на животните, и магарето, което не може да се въздържи да не покаже самонадеяната си глупост пред много хора. В ученическата приказка „Пияното магаре“ (Данина Спасова) аналогията е с „Пияният

кадия“, където Хитър Петър взема кожата на кадията. Ученическият разказ уловя образа на пияниците, слети чрез представата за магаретата.

Третата аналогия, близка до прототипа, е „Халвата“ (Димитър Чолаков). В народния анекдот „Трици и халва“ Хитър Петър като малък е ратай при стиснатия градски шивач. Сменени са ястията – фасул – картофена чорбица – лещена чорба. В ученическото съчинение – боб – леща – хляб, но са във възходящата градиация на бедната трапеза.

Ученическата приказка „Рибарите“ (Анита Петрова) има съответствие в известния анекдот „Уважение на грехите“, където ситуацията е сватба. Героят черпи новите си грехи с вино. Ученичката преобръща случката в по-делнична – риболов: „Другите рибари, щом го видели, започнали да му се смеят, че е дошъл като за сватба и няма да улови никаква риба, а само ще я уплаши“. За непразничната ситуация е подходящо старо облекло. Но за да поучи рибарите, Хитър Петър цапа с кал новите си грехи, за да покаже, че трябва да съдят не „по грехата, а по качествата му на рибар“.

Кратък, но с динамичен сюжет е ученическият анекдот за Хитър Петър (Стиван Мутафчиев – „Хитър Петър“), който изпуска от моста една жълта капачка във водата. Един глупак мисли, че това е пара, „зарадвал се, взел я, но се оказало, че това е жълта капачка“. Поуката е, че смехотворецът „не е бил казал какво е и че селянинът няма право да му се сърди“. Може да се долови аналогията с анекдота „Дава се – не дава“ – скъперникът, който пада в реката, и само Хитър Петър го спасява чрез подаване на тояга. Осмени са различни човешки недостатъци (алчност и скъперничество). Само петима ученици от 21 са се опирали на по-близки аналогии от четенето на анекдоти за народния хитрец. Другите 16 създават интересни, оригинални, поучителни приказки в духа на образа на любимия остроумец – с осъвременени аналогии и качества (с по-засилен интерес, за съжаление, към материалното).

С най-творчески подход са **фантастичните аналогии** – с две главни теми: Хитър Петър във фантазно пространство – в съвременния ни свят, и героят като гемуург – създаващ нови предмети. В ученическата приказка „Хитър Петър и разходката в мола“ (Зара Гулева) иновацията се голавя още на ниво заглавие. С неопределеното наречие „незнайно“ героят се озовава „в Пловдив през 2015 г., но това няма значение“. Патриотично представеното пътешествие из родния град акцентира върху случката. „На малко странен диалект пита къде се намира и къде може да отиде“. Хората го насочват към мола. Хитър Петър помисля, че така се е променила думата „моля“ във времето, въпреки че „не му звучало смислено изречението“. Гражданите обясняват, че „това е голяма сграда с хубави и много на брой магазини“. Сблъсъкът между двата свята се представя с постоянното учудване на възрожденския герой. Стига до големия магазин пеша, „докато се чудел какви са тези модерни каруци“. Пристига до мол „Пловдив“. „Гледал кино, пил кафе, ял сандвич, купил си грехи и разбрал, че в ХХІ век не е зле животът“. Същността на героя е в хитрините му. „И този път не минал без хитрини, но все пак си предпочитал стария живот“. Авторката възкликва: „Ех, добре, ще ви разкажа една от хитрините“. При купуване на сандвич продавачите, като „го видели колко неадекватно за времето е облечен, решили да го накарат да плати повече“. Тъжното осъвременяване задълбочава противоречието свое – чуждо. Търговската некоректност и алчност се проявяват и при по-беззащитните и неосведомените. Но Хитър Петър надлъзва и съвременните хитреци. „Обаче той веднага се усетил и отишъл на касата. Казал им, че познава собственика и са много добри приятели“. Веднага действа обратното правило – важните познанства отварят всички врати. Така продавачите „му върнали парите – дори му дали още един безплатен сандвич“.

В „Чуден сън“ (Александра Ханкалчиева) Хитър Петър е представен като гемуург, създава нови предмети в новия свят. Фантастичният хронотоп пренася персонажа в нашето време: „Хитър Петър имал задача да изобрети нещо, което ще промени живота на околните“. Композиционната роля на съня помага за пре-

местването на героя в пространството и за духовното му озаряване. Събужда се „легал на матрак в един магазин“. Навън вижда отново „каруци с метал около тях“ – автомобилите, „нещо, по което хората говорят“ – мобилни телефони, „някакъв цветен екран, който е заключил човешки същества“ – телевизори, и „много други странни неща“ за Хитър Петър. Сред „чудесата“ от „чудния“ сън е и „някакъв (неопределеното местоимение издава непознатостта) правобъгълник, който светел в три различни цвята – зелено, жълто и червено“. В момента, в който тръгва към него, „бил заслепен от светлините“, героят се събужда „в работилницата си“ – несрещан в подобна роля. „Той вече знаел какво да изобрети, и решил преди други хора да измислят чудесните неща, които видял в съня си, той да е пръв.“ Амбиция, желание за първенство и в сферата на технологиите, хитрост – да използва прозренията в съня си – представят един съвременен Прометей, доразвил съобразителността, мъдростта и хуманизма си. В народните анекдоти героят е и лечител (вади зъб), изцерава с билки. В това съчинение народният мърец събира всичките си положителни качества: „Така Хитър Петър променил света, не само околните. Но освен тези чудни неща, които видял в съня си, той изобретил и други, които използваме и в днешни дни.“

От фантастичните аналогии в неозаглавената приказка на Жанет Генчева се представя „машината на времето“ като двигател за телепортиране в различни светове. На пазара – мястото, където се срещат различни хора и култури, също „и да продава хитрини“ Хитър Петър, „един (неопределен) търговец му предложил една машина“. Любопитният към новото герой „едва я гомъкнал вкъщи“ – изразителният глагол усилва комичността. Натиска един бутон и се връща „103 години назад, когато бил създаден футболен клуб „Ботев“ – Пловдив (1912 г.). Интересно е, че в тези смесени светове хитреца ни е и съвременник. Комичната среща между двата свята го поставя в нелепа ситуация. „Дегизирал се като футболист“, но на терена не знае „какво е това кръгло кълбо“ и го хваща с ръце. Отборът получава „фал“ и охраната изгонва нарушителя от стадиона. Взема няколко балона с хелий и полита в небето. Пада точно пак в „машината на времето“ и „се телепортирал отново в неговата къща – през 2015 г.“ Термините от фантастичните филми „телепортирал“, „дегизирал“ представят народния любимец и напред във времето.

Засиленият съвременен стремеж към лесна печалба е показан с играта на Хитър Петър на покер. Дори и на най-съобразителните хазартът не прощава. Героят „бе загубил 25 000 лева“. Спасява го „машината на времето“ (помощник с надчовешка сила като старогръцкия „бог от машината“). Надхитрява и тук съперниците си: „понеже знаел какво ще направят, с хитрината си ги победил и си върнал загубеното“. Преизказните глаголни форми напълно отговарят на несвидетелската приказна позиция. След това отново чрез телепортация се връща в „съвременната му къща с печалбата си, продължил да хитрува и така станал много богат“. Този финал дискредитира Хитър-Петровата съобразителност за справедливост и представя един покварен типаж – чрез хитрост придобива голяма материална печалба. Представя, за съжаление, преобладаващите ученически наблюдения и премери за лесно забогатяване независимо от рисковете и нравствените компромиси.

В ученическите приказки „Хитър Петър дава урок“ (Белослава Златкова), „Златната река“ (Симона Ченкова) и „Хитър Петър и крадецът“ (Георги Мандевски) са подчертани социалните аналогии. Героят е представен чрез едни от основните си нравствени качества – справедливост и отрицателно отношение към алчните, богатите и завистниците. В „Хитър Петър и крадецът“ се порицава приятелската неблагодарност поради сребролюбието. Хитър Петър губи стар приятел, защото той му отвърща на гостоприемството с погла кражба. На Петровото доверие злосторникът отговаря с коварство. „Видял къде Петър прибира парите си.“ През нощта гостът ги открадва от гърнето. Спазена е приказната троичност – да се затрудни и изобличи крадецът. Хитър Петър си крие парите на три места. И от второто скришно място – „завити в бяла кърпа“, и от третото – „в чекмеджето“, те са взети през нощта. Но на третата нощ остроумният и дълбоко огорчен до-

макин дава поука на неверния си приятел – „наметнал на себе си един бял чаршаф, заприличал на призрак и изплашил крадеца“. Съвременните деца използват и мистични елементи в творбите си – плод на сегашната телевизионна култура. Поуката е много показателна – „крадецът побягнал с всички сили, а парите на Петър изпопадали от джобовете на стария му приятел“.

В другите две ученически приказки Хитър Петър дава урок на алчни и скъперници чорбаджии. В „Златната река“ (Симона Ченкова) детската фантазия представя нравствен сбубой между мъгреца от народа и завистливия и нагменен „погъл“ богатяш. Чрез символиката на златната река се показва хиперболизираната материална мечта. Честият случай на завист за хитрост и народна любов започва в началото и с излъгване на народния любимец. Петър се хваща на чорбаджийската лъжа, че в „една близка река имало злато“. Причината е социална и оправдателна за героя – „понеже е сиромаш, решил да си пробва късмета“. Наивността е наказана чрез ухапване от пиявици. „Цялото село му се смяло“. Хиперболизирано е и осмиването на излъгалия се хитрец. Точно тези моменти правят образа на Хитър Петър реалистичен, близък и любим. Но народният мъгрец винаги надхитрява злостните си противници. В кръчмата – социалното пространство на общността – героият показва камък и съобщава, че е диамант от река. Чорбаджията, „нали бил пиян“ (гостатъчно обективно основание за глупостта и моралната му дискредитация), повярва. В реката ненаситникът получава утроено наказание – „ухапан е от змии“. Виковете му чуват „три села“. Обобщаващото изречение е: „Така Хитър Петър върнал жеста на чорбаджията двойно“ (по-скоро тройно).

Хитър Петър дава урок и на кръчмар – „Хитър Петър и кръчмарят“ – (Елена Добрева). По принцип в народопсихологията този образ се свързва с алчност и скъперничество. Народният любимец веднъж не може да си плати сметката. На другия ден отива с предложение за запознанство с богата и красива мома (кръчмарят е ерген). На думите на Петър към девойката тя отговаря с готовност, доверие и уважение: „За теб винаги, чичо Петре!“. Кръчмарят се влюбва в хубавото момиче, защото било и добро. „Оттогава осъзнал, че и бедните са хора, а парите не са всичко. Раздал цялото си богатство на сиромасите и се оженил за девойката“. Въпреки утопичния финал съчинението представя Хитър Петър в реалистичния му образ на защитник на бедните и на даващ заслужена поука на богатите.

Нравствените аналогии се преплитат в повечето ученически творби, като се изтъкват основните положителни качества на българския остроумник – справедливост, съчувствие към онеправданите, нетърпимост към злото. Сред сюжетите с нравствени послания преобладават моделите на състезания, надхитрявания. В аналогична битова среда е ученическата приказка „Хитър Петър на път“ (Стоян). Героят се надлъзва с трима другоселци – знак, че хитростта му минава границите на обичайното му местоживееие. Спечелването на крава, овца и кокошка е в низходяща градация. Конкурентите на хитреца използват значително по-семпли лъжи – „чисто изворче“, „маса с храна“ и „хубаво дърво за почивка“, кошто не са предмети на споровете в момента. Шеобиецът „не се хванал“, „не се вързал“ – жаргонни изрази за голяма съобразителност (умът не е уловен, не може да се достигне). Те приближават Хитър Петър към ученическото светоусещане. Хитрецът използва заложените домашни животни на опонентите си и мъдро предвижда положителния резултат – „кравата е избягала“, „вълната на овцата му пада“, „кокошката му снесла златно яйце“. „Сделката“ (отново съвременен израз) е „десет гроша при загуба от страна на Хитър Петър – паричната единица е в съответствие с времето на героите.

В цялост се внушава усещане за времето на шегобиеца с отделни маркери за осъвременяване. Подобни нравствени аналогии има и в другите три ученически приказки за надлъгване.

Тристепенно състезание се среща и в разказа на Росен Билярски „Хитър Петър“. Подтикът за сбубоя тук е неопределен – „един човек“ при среща с Хитър Петър. Залогът е „една кесия с пари“. Опонентът предлага игра на карти, но хит-

рият герой донеся „едно тестве карти и защото е хитър, той раздава първата игра, направил така, че да победи“. Двусмислено е внушена първата победа на персонажа – с измама или с умение, но и двете крайни нравствени понятия са под общия знаменател на хитростта. Втората среща е погобна. Различна е играта – „тенис на маса“ (по-съвременен вариант). Петър донеся палки и топче. В този случай откровенно използва нечестни средства – „в топчето и неговата палка имало магнит“. Толерирането на измамни средства към хитростта е обезпокоително съвременно явление. Хитър Петър спечелва две кесии с пари. Третият залог е двоен и е с ходжа. Състезанието е шах – с мюсюлмански свещеник и с една от най-интелектуалните арабски игри. Победата на хитрия герой е гадена и като помощ от ситуацията – „все някоя фигура падала на ходжата и така Петър си мести фигурите, без да види ходжата“. Но дори и да се прокрадват някои нечестни средства в играта на Хитър Петър, той ги използва съобразително, умело и заслужено печели в преобладаващо интелектуалните състезания (само тенисът изисква физически умения, но и това състезание се печели определено с хитрост, с разум).

Интересен е вариантът за събирането на Хитър Петър на „всички хитреци от селото“ за надхитряване за „титлата на хитрец“ (Атанас Раев – „Хитър Петър“). Съвременният спортен термин „титла“ умело пренася и тези аналогии в сферата на нравственото. „Правилата били такива, че всеки един казва една хитрина на другите и тези, които се хванат, отпадат от състезанието“. Сред финалната тройка е и Хитър Петър, учудващо в случая за съселаните му, защото „другите двама са печелили световни първенства по надхитряване“. Народният любимец с увереност заявява, че печели, защото „това състезание е неговата хитрина и това, че те участват в него, го прави най-големия хитрец“.

Пълния текст четете в сп. „Български език и литература“; кн. 2

Феномените В ЧОВЕШКИЯ ЖИВОТ

*Откъс от „Феноменологията на човешкия
живот според Арент“*

Луиза Пас Родригес Суарес

Университет на Сарагоса – Испания

Творчеството на Хана Арент е допринесло за изясняване феномените на нашата епоха, като им е придало ново измерение, различно от наследените господстващи оценки. Тя показва, че традиционните категории невинаги са давали възможност да бъдат осветлени реалността и процесите в нея, особено когато става дума за конвулсивните събития на ХХ век, разгръщащи се във време, в което светът стана твърде мрачен и е труден за разбиране. Нейният оригинален феноменологически поглед направи видим, между другото, феномена на тоталитаризма (cf. Rodríguez Suárez, 2011). Един феномен, чието ужасяващо своеобразие се корени в това, както сочи Арент, че „действията му провалят всички наши традиции“, защото предизвикват „експлозия [...] на категорииите на нашето политическо мислене и на нормите за морално оценяване (...)“. Тоталитарните феномени са „предизвикателство за всички правила на нормалния човешки разсъдък“, за здравия разум, те са пример, в крайна сметка, за „разпад на наследената от нас обща мъдрост“ (Arendt, 2005a: 374 и 381, срв. 386). В крайна сметка, нейното творчество показва, че тези феномени имат нещо общо не само с някакъв образ на света, но и с образа на човешкото съществуване за самото себе си.

Освен кантуанското наследство върху творчеството на Арент оказва решаваща роля херменевтичната феноменология на Хайдегер и неговата реинтерпретация на Аристотел. Ето защо може

Заглавието е на редакцията

www.philosophy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Георги Апостолов

E-mail: apstlv@swu.bg

Редактори

Д-р Атанаска Чолакова

0889 22 20 42

Николай Кънчев

0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: philosophy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Философия“, кн. 1/2017:

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

СЪВРЕМЕННА ФИЛОСОФИЯ

The Norwegian Perspective on von Wright's Theory of Environmental Hysteria / *Silviya Serafi-tova*

ПОЛИТИЧЕСКА ФИЛОСОФИЯ

Ксенофобия и мултикултурализъм: накъде ще поеме Европа? / *Дончо Градев, Александър Маринов*

Брой 18, 4 – 10 май 2017 г.

Нетокрацията – новата класа в мрежовото общество / *Васил Сивов*

ФИЛОСОФСКА АНТРОПОЛОГИЯ

Феноменологията на човешкия живот според Арент / *Луиса Пас Родригес Суарес*

ФИЛОСОФИЯ НА ИЗКУСТВОТО

Документалното кино като поле на взаимното проникване на индивидуалните светове / *Ирина Китова*

Как социално ангажираното кино се „превърна“ в артино / *Христо Симеонов*

ФИЛОСОФИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Функции на философията в средното образование в България / *Димитър Елчинов, Николаета Николова*

ИНТЕРЕСНИ ЗАГЛАВИЯ

Сборник „Философски опити“ – една впечатляваща академична традиция / *Силвия Кръстева*

да се каже, че нейната мисловност е имплицирала критиката на метафизиката на субективността, осъществена първоначално във феноменологията на Хусерл, както и от по-късната херменевтична трансформация, предприета от Хайдегер. Хана Арент разработва това философско наследство по един абсолютно оригинален начин в теоретичния хоризонт на разриба с академичната философията на своето време, особено с неокантианството. Тя самата прави това признание, приписвайки на феноменологията освобождаващ ефект върху философията, тъй като с нейна помощ „човекът отново стана предмет на философията; човекът, а не ходът на Историята или на природата, нито ходът на биологическото или психологическото ставане, въпреки че във всички тях той е влечен“ (Arendt, 2005b: 206).

В творчеството си Арент продължава линията на деконструкция на класическата метафизика, разработвайки една оригинална постметафизическа философска антропология, която намира своя израз преди всичко в „Човешката ситуация“ (1958) – втория ѝ шедьовър след „Произходът на тоталитаризма“ (1951). Арент разглежда философско-антропологическата рефлексия като онтология на съществуването. Обратно на есенциалистката, субстанциалистката и/или натуралистична перспектива тя твърди, че „нищо не ни дава основание да смятаме, че човекът има природа или същност в онзи смисъл, в който я имат другите неща“ (Arendt, 2002a: 24), още по-малко, ако под такава същност се разбира нещо неизменно. От тази гледна точка, тя разработва в „Човешката ситуация“ оригинална феноменология на човешките дейности, с помощта на която обяснява „какво правим“, когато действаме (ib. 18). Според нея проблемът е, че както и да е разглеждана човешката реалност, тя е мислена в перспективата на природното, но тъй като то е измерението на един необходим порядък, в него няма място за свободата, разбирана като спонтанност. Според Арент концепцията да бъдеш свободен, да действаш и да полагаш началото на нещо ново, са еквивалентни понятия (ib. 201): „Човек може да започне нещо ново, защото той е начало, да бъдеш човек и да бъдеш свободен, са едно и също нещо. Бог създава човека, за да въведе чрез него дарбата на началото: свободата“. В този смисъл, действието ни дава възможността „да започнем нещо ново“ (Arendt, 1996a: 178 – 179 и 180). Така то е нещото, което ни отличава екзистенциално като *човешки* същества, прави от нас това, което сме.

Както вече казахме, от фундаментално значение е трансформацията на хусерлианската феноменология, извършена от Хайдегер в посока на неговата херменевтика на фактичността, която Арент прилага към други измерения на човешкия опит. Така посредством феноменологията на дейността тя

отива отвъд екзистенциалната онтология на своя учител. Както основателно показва Симона Форти, онтологичните понятия *историчност* и *времеост*, разработени от Хайдегер, разкриват пред Арент „необходимата перспектива за нови изследвания на човешките дела“ (Forti, 2001: 82), тъй като отмеглянето от субстанциалистката позиция ѝ дава възможност да разкрие същностната връзка на битието с времето. Арент счита, че за да се възстанови плуралистичният и светови аспект на съществуването, е необходимо да се усвои Хайдегеровото понятие „бъденето-в-света“, позовавайки се изрично на параграф 14 в „*Битие и време*“: „Във всеки случай, определяйки човешкото съществуване като бъдене-в-света, Хайдегер настоява за философското значение на структурите на гелничния живот, които са напълно неразбираеми, ако човек не се мисли изначално като съществуване заедно с другите. Самият Хайдегер отлично си е давал сметка, че традиционната философия „винаги е разглеждала повърхностно и небрежно онова, което е с най-непосредствена явеност. На това основание Хайдегер съвсем съзнателно избягва в началните си текстове термина „човек“, а в последните си работи той е склонен да си служи с древногръцкия термин „смъртните“. Важното в случая не е акцентът върху смъртността, а използването на множественото число (Arendt, 2005: 535, срв. 519 – 520).

Всъщност, както сочи Арент, „Хайдегер никога не е артикулирал импликациите на своята позиция по този въпрос“ (ib. 535 – 536). Но това е аспект, който по наше мнение е един от същностните елементи на нейната феноменология на действието, базирана върху разбиране, което подчертава релационната и единна структура на аз-със света-и другите (срв. Forti, 2001: 338). В този смисъл, Арент развива в друг ключ някои от импликациите в критиката на метафизиката на субективността на Хайдегер. Нейното творчество допринася за очертаване образа на човека на нашето време. Живеем в една постметафизическа ера и вече не е възможно да използваме традиционните модели, ако искаме да разбираме феномените на нашето време. За да го правим, сме длъжни да не прибъгваме към остарелите антропологически категории, иначе ще бъдем осъдени на неспособност да разбираме света, в който живеем.

В съответствие с понятието на Арент за действието, концепцията ѝ за човешкото същество инкорпорира понятието за идентичност; т.е. следва да се изследва не *какво* сме, а *кои* сме: „В действието и речта хората показват кои са, активно разкриват уникалната си личностна идентичност и така създават образа си в човешкия свят, докато физическата им идентичност се проявява без никакво усилие от тяхна страна в уникалния вид на тялото и в звученето на гласа. Това разкриване „кой“ (за разлика от „какво“) е някой – на неговите качества, дарби, таланти и недостатъци, които той може да показва или да крие – се таи във всичко, което той казва и прави“ (Arendt, 1997: 153 – 154).

В този смисъл, онова, което *съществува*, не е някакъв изначален, самопроизведен „аз“, т.е. напълно конституиран и структуриран, преди да се появи на света, преди да се яви като човешко същество, каквото става, проявявайки се спрямо другите чрез своите действия. Следвайки Форти, можем да говорим за „релационен генезис“ на човешкото същество (Forti, 2001: 338) – една концепция, която няма нищо общо с концепцията на Модерността за субекта. Всъщност понятието на Арент за действието надхвърля идеята за централното място на субекта, все едно дали става дума за картезианското *cogito*, или за кантианския трансцендентален Аз като фундамент на реалността. Следвайки деконструктивистския завет на Хайдегер, Арент се разграничава от метафизиката на субективността, върху която според нея се награвжда „хуманистичната *hybris* (нагменност – б. пр.), характерна за философията на Модерността, в чиито рамки съзнанието претендира да доминира над реалността, която е сведена до идентичност с Аза“. Същевременно тази постановка не се отграничава от „старата и метафизическа логическа структура на *summit ens*“ и в края на краищата води към „такъв радикален и активен хуманизъм, който не напуска старата теза, според която човекът е за

човека върховното съществуване, самият Бог“ (ibid. 79). Тази антропоцентрична визия за света почива, в крайна сметка, върху „една идея, която сме наследили от римляните, чиято *humanitas* е напълно чужда на манталитета на гърците, нямащи дори дума за това понятие“ (Arendt, 1996b: 279). Ако е така, въпросът е как ни има нас, хората?

В „Човешката ситуация“ Арент разглежда корелацията между условията на човешкото съществуване, *дейностите* и *пространствата*, в които се разгръщат дейностите. Тези термини са константни в човешкия опит, но в различните исторически периоди те се свързват по различен начин. За да се разбере корелацията между дейностите и конфигурацията на пространствата, е важно да се подчертае, че човешкото съществуване е това, което е в тези дейности. Не е нищо различно, не е нещо, което би могло да ги предшества или да ги надживява. Коемо иска да каже, че неговата реалност, реалността му на човешко съществуване, е в неговата реализация. Арент ползва въведените от Аристотел гистинкции, за да анализира тези дейности и пространства. За гръцките граждански пространства на „частното“ е пространството на семейството, на домакинството (*oikos*), „[...] където били обслужвани и гарантирани жизнените потребности, потребностите на оцеляването на индивида, както и на продължението на рода. Една от характеристиките на частното преди откриването на интимното е, че в тази сфера човек съществува не като истинско човешко съществуване, а само като екземпляр от човешкия род (*man-kind*). Тъкмо това е най-дълбоката причина за огромното презрение, което Античността храни към него. Появата на обществото променя оценката за цялата тази сфера, без обаче да промени природата ѝ. Монолитният характер на всеки тип общество, неговият конформизъм, който допуска само един интерес и едно мнение, се корени в края на краищата в единството на човешкия род (*in the one-ness of man-kind*)“ (Arendt, 1997: 58).

Следователно „частното“ е мястото, в което всичко се фокусира върху оцеляването. Към тази сфера принадлежат собствеността и работата, разбирали като процес, който е ориентиран към поддържане на живота и като цяло, обхваща икономическите дейности. Работата е дейност, която отговаря на „жизнените нужди“, свързани с човешкото тяло и неговите биологични процеси. Това е следователно дейност, която участва в „жизнения процес в най-елементарния му и биологичен смисъл [...], в общите закони на поведението, възпроизводими до безкрайност повторения на един и същ модел, чиято природа или същност е една и съща за всички, и толкова предсказуема“ (ibid. 32). Извън обхвата на частното е налице и друг ред на съществуването, нещо като „втори живот“, *bios politikos*, съставен от две прояви: „действието (*praxis*) и речта (*lexis*), от които възниква сферата на човешките дела (*ta ton anthron pragmata*), както я нарича Платон. От нея последователно се изключва всичко, което е просто необходимо или полезно“. Така при раждането на града гържава у гражданина се появява категорично разграничение между онова, което е негово (*idiôn*), и другото, общото (*koinon*). За гърците „животът, прекаран в частната област на „своето“ (*idiôn*), извън света на общото, е „идиотски“ (ib. 43, 52). Защото това означава да бъдеш лишен от компанията на другите, от което следва, че си лишен от всичко друго, което е отвъд непосредственото оцеляване. Оттук според Арент общото благо, публичното, в стриктния смисъл на думата, не е предопределено или странично за гражданите, а е нещо, което се споделя от индивидите: светът и свободата да действат в него. Трудът и работата са дейности, свързани с необходимостта (с дома), докато действието, *praxis*, се установява и поддържа от *polis*, то е в сферата на свободата. Но в нашето потребителско общество „трудът и потреблението са само два стадия на един и същ процес, наложен на човека от жизнената нужда“ (ib. 113). Така че действието, за разлика от труда (начин за препитание) и работата (производство на предмети за употреба и консумация), което предполага заедно осъществяване, е автентичната характеристика на човешкото съществуване. Действието надхвърля „природното битие“ на човека, сляпата биологична активност, защото в него присъства смисълът на чо-

Избрано

вешкото съществуване. Действието съответства на човешката множественост, която е специфичното условие на политическия живот. Множествеността е „условие както на действието, така и на речта“ (ib. 150). Затова Арент напомня, че римляните са употребявали като синоними изразите „живея“ и „сред хората съм“ (*inter hominis esse*). Действието е единствената активност, която ни предлага възможност да се проявим като индивиди, да бъдем каквито сме, защото то разкрива идентичността на всеки конкретен индивид – онова, което той е. Което ще рече, че сме никои преди действието и че то разкрива кои сме. Така се обяснява казаното от Арент: „Действието би било ненужен лукс, капризна намеса в общите закони на поведението, ако хората бяха възпроизводими до безкрайност повторения на един и същ модел, чиято природа или същност е една и съща за всички, и толкова предсказуема, колкото природата или същността на всяко друго нещо. Множествеността е условието на човешкото действие, защото ние всички сме едни и същи, т.е. хора, по такъв начин, че никои никога не е същият като кой да е друг, който е живял, живее или ще живее в бъдеще“ (ibid. 32).

Пълния текст четете в сп. „Философия“, кн. 1

Кои са химерните групи в нашите училища

Откъс от „Химерните групи“ в училище и практики на наследяването: „загубата на бащата“

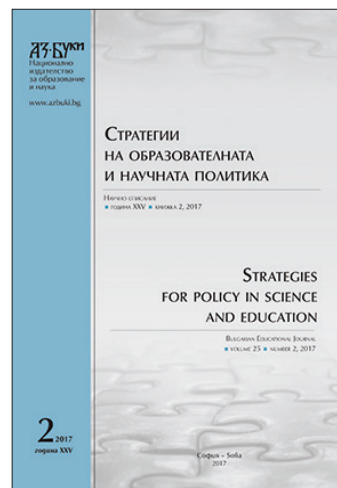
Николай Цанков
Веска Гювийска

Факултет по педагогика ЮЗУ „Неофит Рилски“ –
Благоевград

Химерните групи в училище – контекст на разбиране

„Химерните групи“ в училище се появиха в условията на демократичен преход, който преживява България, започнал от 1989 г. Това е времето на създаване, но и времето на раздяла с ценности, създавани с години в българското общество. Получава се един от „ефектите на Хайдегер“, на „вече не“ и „още не“ по отношение на цяла една ценностна система, която няма нито аналог, нито заместители. Химерните групи, наподобяващи престъпни групировки, в училище са построени по прототип на престъпните социални групи в обществото. Те разполагат със същия социален потенциал и арсенал от субекти („босове, проститутки, сводници, пласъори, рекетъори“). Нещо повече, те са по-изобретателни от тези на възрастните и много по-мобилни от тях. Причината е, че държат като ключов фактор виртуалното пространство, без което е невъзможно едно съвременно дете и училище. Тяхната „химерност“ се определя като от възможността да бъдат анонимни, така и от възможността в необходимия момент да превърнат анонимното пространство в публично такова чрез респекта, който внушават и който е охраняван от страха. „Химерните групи“ в училище

Заглавието е на редакцията

www.strategies.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Ирина Колева
E-mail: kolevaira@gmail.com

Редактор

Д-р Албена Симова
0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: strategies@azbuki.org

Съдържание на сп. „Стратегии на образователната и научната политика“, кн. 2/2017:

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И ПАРАДИГМИ

„Химерните групи“ в училище и практики на наследяването: „загубата на бащата“ / Николай Цанков, Веска Гювийска

Университетското обучение по турски език в България – актуално състояние и перспективи / Милена Йорданова

**ОБРАЗОВАНИЕ
ЗА УСТОЙЧИВО
РАЗВИТИЕ**

Етика и етично поведение в оценяването на изпълнението на публичните програми / *Ивайло Илиев*

За средния аритметичен успех и проблемите, свързани с неговата логическа състоятелност / *Маргарита Ламбова*

**ИНТЕРКУЛТУРНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Образователната интеграция в измеренията на приобщаващото и на интеркултурното образование / *Пламен Макариев*

Team Teaching и/или Co-teaching в контекста на приобщаващото и интеркултурното образование / *Наталия Витанова, Нели Митева*

Някои методологически проблеми при изучаването на съвременните младежки субкултури / *Кремена Йорданова*

са новата власт в училище, където „лошите“ служат за образец на „добрите“. Не са проучени механизмите за създаването на химерните групи, но този текст е една възможна гледна точка към тях. В научното познание за химерните групи започва да се говори в руската специализирана литература през 80-те години и синдрома на „перестройката“. „Неслучайно груповите престъпления имат по-висока обществена опасност от индивидуалните. От психологическа гледна точка, групата усилва решимостта на колебаещите се и създава възможност за въвлечане на нови лица“ (Епикеев, 1996).

В западната литература проблемът за престъпните групировки на непълнолетните се разглежда в контекста на девиацията и деликвентността. Както се подчертава в редица изследвания, известно е, че улични банди са в основата на отклоняващото се поведение на погроставащите, като основният механизъм за присъединяване към тях е свързан със степенна на малоценност, проблеми с идентичността и проблеми в психосоциалното развитие. St. Taylor изследва механизмите на набиране, включване и социализиране на младежите в различни престъпни групи и техните победенчески трансформации (Taylor, 2013). Ключов въпрос в литературата, описваща субкултурата на престъпните младежки групи, са механизмите на набиране и социализация на младежите и причините да се присъединят към различни групи – банди (Klein, 1995; Grant & Feimer, 2007; Klein & Maxon, 2006). Идентифицирани са следните обобщени причини, поради които младежите стават членове на банди: (1) за да принадлежат към една група и да се забавляват; (2) защото приятелите са в същата банда; (3) за да се чувстват приети от другите в рамките на групировката; (4) за да имат приятели; и (5) защото семейството ми не се интересува от мен.

В българското образователно пространство има няколко изследвания, посветени на проблема. Според Б. Тошев „отминалият век е свързан със създаването на много и различни „химерни групи“ като групи с асоциално поведение“ (Toshev, 2003). За мнозина от авторите трябва по-задълбочено да се проучи връзката на „училищните химерни групи“ с „обществените химерни групи“ (Peteva, Filipova & Toshev, 2011), доколкото споделят асоциални ценности и имат обща технология на организация и проявление. В контекста на „проблема за трудните деца“ (Usheva, 1997) можем да разгледаме и механизмите на асоциално поведение при тийнейджъри, сред които „погрешно решение, погрешни цели, погрешна среда; деформирани възпитателни функции на семейството; конфликт с връстниците и механизъм на неправилно педагогическо въздействие“.

Причините за включването на учениците в различни химерни групи, които са основа за проявата на

отклонения в поведението в училищна среда, са изследвани от Н. Цанков и обобщено представени в таблица №1. Тя представя експертно мнение по въпроса на учители, педагогически съветници и психолози, работещи конкретно по проблемите на отклоненията в поведението в училищна среда (Chankova & Tsankov & Popova, 2016). Проведените интервюта с тях и последващата статистическа обработка на отговорите им дават възможност рисковите фактори (само статистически значимите) да бъдат ранжирани според теглото си във факторната матрица.

Таблица 1

№	Рискове на училищната среда	Факторно тегло
1.	Търпимост към неприемливите модели на поведение от страна на учители и ръководство	0,82
2.	Трудности в адаптирането при преместване от друго училище	0,74
3.	Криминогенна семейна среда	0,72
4.	Връзка с ученици – представители на химерни групи от други училища	0,67
5.	Необосновани наказания от страна на учителите и незачитане на успехите	0,65
6.	Взаимоотношенията с връстниците от класа (нарушения в тях)	0,58
7.	Неангажираност на учениците в свободното време – липсата на алтернативи	0,55

Членовете на химерните групи са трудно адаптиращи се в училищния клас и имат проблеми в усвояването на учебното съдържание, това създава условия за организирането и на други ученици в химерни групи и създаването на последващи рискове. Нарушена е и тяхната социализация, възпрепятствана от конфликти с различно естество. „Химерната група“, като група ученици с отклоняващо се поведение, и вощаата ѝ референтна среда изповядват различна „ценностна система“. В нея са възприети специфични механизми на базата на неформални взаимоотношения и общи интереси. Всеки опит за индивидуализиране на изявите на някои от членовете на химерната група е наказван, за да се усилва непрекъснато интегрирането от останалите членове.

Взаимовръзката между „цивилизация“, „аномия“ и „поведенческо отклонение“ позволява да говорим за „изчерпване на ресурса за съвместяване на културни и цивилизационни тенденции“, свързано с поведенчески отклонения (Karaguzov, 2001). Социалните и индивидуалните форми на отчуждение са израз както на развитието на обществото и индивида, така и на кризисни състояния в това развитие. Техен психологичен еквивалент е фрустрацията, която се засилва в преходни периоди.

Преобръщането на „девиантната норма“ в източник на власт е част от въпроса за „неефективността на функциониращата нормативна система“ (Galabov, 1997). Основание за такова твърдение е фактът, че нормите не съществуват сами по себе си, а са част от система, в която всяка норма е свързана с останалите. Синергизирането на нормативните системи не изключва хегемонията на правната норма, която всъщност провокира този процес. Правната регламентация си служи с понятието „нарушение“ или поредица от нарушения, но не е в състояние да бъде достатъчно обективна, за да говори за поведение. В училище обаче основният маркер за личността е поведението, включително и отклоняващото се такова. Взаимодействието на различни нормативни системи, както и конфликтът между тях може да бъде предпоставка за възникване на отклоняващо се поведение. „Девиантната норма“ е косвено свързана и с проблема за човешката идентичност, доколкото девиантната личност предполага отхвърлянето ѝ от общността като неадаптивна. По този начин всяка идентичност е релевантна, където не само личността е зависима от групата, но групата е зависима от поведението на отделната лич-

Избрано

ност. Негативното определение на девианта, наложено от общността, е свързано с нейното поведение като цялостно такова, а не с отделни постъпки, нарушения или простъпки. В този смисъл, вменяването на „отклоняващо се поведение“ към деца на възраст след 14 години е рисково начинание на обществото, доколкото се закодира на подсъзнателно ниво у личността. Последствията от организирано и целенасочено ценностно отношение, и то негативно, от страна на обществото са непрегвидими във времето. Малко са проучванията, които обединяват социалните фактори на асоциално поведение, психологическите устои на личността и възможности за педагогическо въздействие и медиацията. Тяхното обединяване позволява много по-голяма прецизност в оценките към личността на погресващия, поела в неизвестна за нея посока. Идеите, които разискваме в случая, са свързани с дълбинните механизми на отклоняващото се поведение, обвързано с механизмите на властта.

Пълния текст четете в сп. „Стратегии на образователната и научната политика“; кн. 2